

Дворянського і Селянського банків у сфері аграрної політики [5, 247].

Такі результати роботи Комісії О. Оболенського, на наш погляд, цілком очікувані, закономірні. Комісія, члени якої дотримувалися діаметрально протилежних поглядів на одну проблему, не могла напрацювати конструктивного рішення. Та й створення її не передбачало конструктиву. Це було змагання різних концепцій, різних ідеологій. Вочевидь, це правильно, однак за єдиної умови – вільної конкуренції. У нашому випадку цей принцип було порушено імператором. Його симпатії були на стороні Міністерства внутрішніх справ. У зв'язку з цим позиції В. Плеве при дворі були потужніші за позиції С. Вітте.

1. Цит. за: Дубровский С. Столыпинская аграрная реформа. – М.; Л., 1925.
2. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 592. – Оп. 44. – Спр. 3.
3. Гурко В.И. Черты и силуэты прошлого. Правительство и общественность в царствование Николая II в изображении современника. – М., 2000.
4. РДІА. – Ф. 1233. – Оп. 1. – Спр. 108.
5. РДІА. – Ф. 560. – Оп. 26. – Спр. 452.
6. РДІА. – Ф. 592. – Оп. 44. – Спр. 422.
7. Записка В. Плеве о реформе Крестьянского банка // Освобождение. – 1903. – № 20/21. – 18 апреля.

Svyaschenko Z.W. The Agrarian Question in the activity of the special meeting Commission by A. Obolensky. In the article the agrarian question in the activity of the special meeting Commission by A. Obolensky is analysed.

Key words: agrarian question, the Commission special meeting Peasant Bank.

Ю. Г. Пасічна

ПОГЛЯДИ СЕМЕНА МАСЛОВА НА ВИРІШЕННЯ АГРАРНОГО ПИТАННЯ В РОСІЇ (ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 1917 р.)

У статті дається характеристика поглядів вченого-економіста, члена партії соціалістів-революціонерів (есерів), міністра землеробства в Тимчасовому уряді С. Маслова, відносно змін, які потрібно провести в аграрній сфері життя Росії.

Ключові слова: Аграрне питання, С. Маслов, Тимчасовий уряд, соціалізація землі.

Спроба П. Столипіна попередити аграрну революцію не увінчалася успіхом. Аграрні протиріччя початку ХХ ст. у Російській імперії були підсилені Першою світовою війною і у 1917 р. аграрне питання із суто економічного трансформувалось у серйозну суспільно-політичну проблему. Було цілком очевидно, що зволікання з його вирішенням лише посилять суспільно-політичну напругу у державі. У зв'язку з цим різні політичні партії, громадські діячі висловлювали альтернативні концепції з вирішення аграрного питання. Окремі аспекти означеної теми знайшли належне висвітлення у наукових роботах Н. Ковальнової, З. Лозинського, В. Кабанова та ін. Водночас погляди С. Маслова щодо сутності аграрної проблеми та шляхів її вирішення залишаються недостатньо вивченими, що й зумовлює мету цієї статті.

Будучи одним із лідерів есерів, С. Маслов брав активну участь у розробці програми з вирішення аграрної проблеми. Його погляди формувалися і набували більш чітких форм з появою тих проблем, з якими зіткнулися есери при обговоренні резолюції, а оскільки його думки були прогресивними, однопартійці не могли не брати їх до уваги. Розуміючи складність аграрного питання, С. Маслов намагався пояснити всі гострі моменти і виробити спільну програму есерів стосовно вирішення аграрних проблем. На особливу увагу у цьому контексті заслуговує його робота "Що таке соціалізація землі". У ній автор

окреслив один із можливих виходів із ситуації, яка складалася у соціально-економічному житті країни.

С. Маслов дотримувався загальноесерівської версії соціалізації землі. Вона полягала в тому, що потрібно підготувати підґрунтя для проведення соціалізації землі, сутність якої полягає в розділенні великого землеволодіння. З часом його думка щодо цього змінюється і він висловлює її у своїй праці, зазначаючи, що соціалізація землі – це також знищення приватної власності на землю, вивільнення землі з торгового обороту і передача її у користування робітничого класу. В результаті реформи, земля повинна стати доступною для працюючих. Причину важкого становища селянства автор вбачав у малоземеллі, яке стало посилюватися з відміною кріпосного права. Земля, за С. Масловим, не є єдиною умовою для покращення ведення господарства, для цього потрібні знаряддя праці, сільськогосподарські машини, покращені способи організації господарства, помірні податки тощо. Він стверджував: "Земля – народу – ось життєва потреба трудящих" [1, 165].

Вирішення аграрного питання повинно було, на думку С. Маслова, стати початком покращення соціально-економічних умов життя селян. 25 травня 1917 р., коли відбувалось обговорення резолюції есерів з аграрного питання, він не мав цілісного уявлення щодо процедури вилучення землі та як правильно розподіляти землю. Згодом він виробив чітку позицію стосовно цього. Зокрема він вважав, що всі землі, які не обробляються, можуть бути передані у загальнонародне користування. Насамперед це стосувалося приватновласницьких, державних, удільних та інших земель [2, 110]. Першочергове завдання – провести перерозподіл земель в інтересах сільського господарства, що пов'язано з переселенням і розселенням по території країни, тому що приватновласницькі землі розподілені нерівномірно.

Реформуванню підлягали землі всіх категорій володіння. Стратегія реформи, за С. Масловим, передбачала справедливий розподіл землі й встановлення таких форм володіння нею, які б забезпечили правильне землекористування, зміцнили трудове селянство. Всі землі, включаючи державні, монастирські, приватні повинні перейти у всенародне користування. Земельний закон мав відкрити доступ селянам до землі для сільськогосподарського її використання. С. Маслов цитував законопроект 104-х, взятий за основу аграрної програми і земельного закону про соціалізацію землі: "1. Всякая частная собственность на землю в пределах Российского государства отменена и навсегда отменяется. 2. Вся земля с ее недрами и водами объявляется достоянием всего населения Российского государства" [3, 106]. Земельний проект 104-х – це аграрний законопроект за підписом такої ж кількості членів Державної думи, внесений трудовиками 23 травня (5 червня) 1900 р. [4, 304].

Власниками всіх земель проголошувалися жителі Російської держави. Продавати, закладати землю заборонялося. С. Маслов переконував, що знищення приватної власності покладе край земельному торговельному обігу. Він пояснював, що законопроект не спрямований на те, щоб забрати у селян землю: "Мы стремимся к тому, чтобы увеличить наделы там, где они узки, насколько это позволит наличность земли в данной местности. Правда, кто имеет много земли, должны будут ее потерять" [1, 102]. За общинного землекористування земля між селянами розподілялася з урахуванням наявності в господарстві ідоків, чоловічої робочої сили, реманенту, тяглової сили. За общинного користування землею селянам не можна було отримати велике володіння чи закріпити за собою землю. Хоча такий порядок повністю забезпечував власнику користування нею для задово-

лення потреб сім'ї [5, 96]. С. Маслов пояснював, що просте і в достатній кількості для робочої сім'ї користування землею має принести більше вигоди, ніж приватна власність. Що стосується способів (чи форм) господарського користування землею, то тут землевласнику надавався вільний вибір. Було посилення на аграрний законопроект 104-х, в якому йшлося, що земля може відводитися в користування: окремим особам і сім'ям окремими ділянками; земельним товариствам; артілям, які порівню її ділять і спільно ведуть господарство. Не виключалось ведення хуторського господарства і надання землі в розпорядження общині. Таким чином, допускались найрізноманітніші способи користування землею.

Спочатку С. Маслов вважав, що керувати аграрною реформою мали земельні комітети, але вже у праці "Що таке соціалізація землі" можна спостерігати еволюцію поглядів автора на це питання. У ній йшлося про те, що до аграрної реформи повинні долучитися і органи місцевого самоврядування, і земельні комітети, і Земельний фонд, створення якого планувалося в майбутньому. Розпоряджатися землею з водами та лісами повинні були зібрання народних представників, які мали розподіляти земельні запаси між областями та губерніями. На місцях землею повинні були розпоряджатися місцеві органи самоуправління, вибрані всім населенням, а також сільські общини, які б об'єднували кілька поселень. Саме вони повинні були розподіляти землю між окремими особами [6, 206].

До земельного фонду мали входити державні, удільні, приватновласницькі, монастирських та інші землі. Фонд розподілення повинен був складатися головним чином із приватновласницьких земель, оскільки лише із державних і удільних на прирізку селянам відходило б 10 – 12 млн. дес., а за своєю якістю ця земля не може бути використана під оранку; такою ж була справа з монастирськими землями [7, 310]. Із загальної кількості поміщицьких земель (до 75 – 80 млн. дес.) тільки 45 – 50 млн. дес. орних земель можна було розділити між землеробським населенням [8, 14]. Роботу з підготовки земельної реформи повинен був проводити Головний і місцеві земельні комітети, які утворив Тимчасовий уряд за Положенням від 21 квітня [9, 204]. Земельні комітети, на думку С. Маслова, були тими органами, які в перехідний період будуть проводити підготовку земельної реформи, але не здійснювати її.

З'явилися й принципово нові, детальніші положення, які в ідеалі мали полегшити проведення аграрної реформи. На підставі закону про соціалізацію, розширювати свої землеволодіння могли не тільки малоземельні, але і безземельні громадяни. При створенні господарства, малоземельним і батракам повинна була допомагати держава і органи місцевого самоуправління. Будь-який громадянин, який побажав би зайнятися сільським господарством, працюючи, міг би отримати землю із вільного земельного запасу. За земельним проектом, кожний громадянин міг би увійти в договір з окремими общинами чи товариствами [10, 410]. Якщо договір з будь-яких причин не укладався, то "каждый гражданин, желающий приложить свой труд к земле, имел право обращаться в землеустроительные учреждения местных самоуправлений или государства, которые были обязаны или поместить его на землях одной из многоземельных общин; или отвести ему надел из запасного земельного фонда; или же устроить его в одном из общественных предприятий по обработке земли" [1, 174].

Мало місце і положення про найм робочої сили. Наймана робоча сила в селянському господарстві не

розглядалася як ознака капіталістичних відносин. Найм був можливий в якості підтримки і доповнення до дефіциту робочої сили. С. Маслов констатував, що "законодательством невозможно предусмотреть все нюансы... и разрешить этот вопрос без ущерба для народного хозяйства" [11, 105]. Таким чином, найм робочої сили дозволявся, але законодавством не передбачався. Міністр чітко усвідомлював, що проведення земельної реформи, суть якої він убачав у звільненні населення від кабальних умов землекористування, неможливо зробити одним розчерком пера [12, 290]. Незважаючи, що всі умови, на його думку, були сприятливими і єдине що залишалось докласти кілька зусиль, все ж таки її втілення потребувало декількох років.

Отже, законопроект одного із лідерів есерів мав місце в політичній резолюції партії. Лідери держави зрозуміли проблеми, які загострилися в державі та намагалися знайти вихід з них. Погляди С. Маслова на вирішення аграрного питання були прогресивними. Вирішити головну проблему – малоземелля С. Маслов планував шляхом знищення приватної власності на землю, розподілом її між робітничим класом та виведенням землі з торгівельного обороту. Керівництво аграрною реформою він покладав на земельні комітети та органи місцевого самоуправління, що повинно було покращити процес перерозподілу землі. Проте, в цьому проекті С. Маслова було багато незрозумілого. Не було нічого зазначено стосовно того, хто повинен врегулювати земельні претензії різних сторін та за скільки років планувалося провести перерозподіл землі. Саме тому погляди С. Маслова так і не були втілені в життя.

1. Лозинский З. Экономическая политика Временного правительства. – М., 1929.
2. Берсенева, В. Исторические особенности реформирования аграрных отношений в России. – Екатеринбург, 1994.
3. Пути аграрного возрождения / В. Башмачков и др. – М., 1991.
4. Иллерицкая, Е. Аграрный вопрос: провал аграрных программ в политике непролетарских партий в России. – М., 1981.
5. Гладков И. Очерки советской экономики. 1917 – 1920. – М., 1956.
6. Экономическая жизнь СССР. Хроника событий и фактов. 1917 – 1965: в 2 кн. – Кн. 1. / Гл. ред. С. Струмили. – М., 1965.
7. Сборник декретов и постановлений по народному хозяйству (25 октября 1917 г. – 25 октября 1918 г.). – М., 1918.
8. Протоколы Центрального комитета партии социалистов-революционеров с комментариями В. Чернова // Вопросы истории. – 2000. – № 10.
9. Старцев В. Внутренняя политика Временного правительства первого состава. – Л., 1980.
10. Старцев В. Революция и власть. Петроградский совет и Временное правительство в марте – апреле 1917. – М., 1978.
11. Экономическая история СССР: очерки / Рук. авт. кол. Л. Абалкин. – М., 2007.
12. Першин П. Аграрная революция в России: в 2 кн. – Кн. 1. – М., 1966.

Pasichna Y.G. S. Maslov's views on the solving of the agrarian problem in Russia (the May – June of the 1917th). In the article are described the views of S. L. Maslov - the economic theorist, the member of the Socialists-revolutionaries party, the minister of the Provisional agriculture in the Temporary Government, about the regarding changes that should be conducted in the agricultural sphere in Russia.

Key words: Agrarian question, S. L. Maslov, Provisional government, socialization of land.